

اطلاع رسانی

نشریه فنی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

دوره هفتم؛ شماره ۱

ارزیابی خدمات دکومانتاسیون در بنگلادش

نوشته: سرور حسین

ترجمه محمدنقی مهدوی

چکیده:

در این گفتار تاریخچه مختصر توسعه کتابداری و دکومانتاسیون در بنگلادش همراه با معرفی مهمترین کتابخانه ها و مراکز اسناد این کشور آمده است. تقریباً تمام کتابخانه ها و مراکز اسناد با مشکلاتی از قبیل کمبود جا، بودجه، ناکافی بودن تعداد کارکنان آموزش دیده و مجموعه های محدود روبرو هستند.

موقعیت کشور بنگلادش:

بنگلادش (پاکستان شرقی سابق) در سال ۱۹۷۱ بعنوان یک کشور مستقل در نقشه سیاسی جهان ظاهر گردید. مساحت این کشور ۱۴۳/۹۹۸ کیلومتر مربع و جمعیت آن ۹۰ میلیون نفر است. ۲۵٪ جمعیت کشور با سواداند. گروههای قومی آن عبارتند از: بنگالی (۹۸٪)، بیهاری و غیره. زبان مردم بنگلادش بنگالی، اردو و انگلیسی است. ۸۵٪ جمعیت بنگلادش مسلمان هستند. شرایط اجتماعی زندگی مردم تابع وضعیت اقتصادی، معتقدات مذهبی و زمینه های تربیتی و فرهنگی آنهاست. بنگلادش، کشوری است فقر زده و یکی از پرجمعیت ترین کشورهای جهان بشمار می آید. شغل عمده مردم بنگلادش کشاورزی است. نظام اداری این کشور مبتنی بر نظامی است که انگلستان در هندوستان پایه گذاری کرده است. نظام آموزشی بنگلادش صد سال سابقه دارد. در بنگلادش ۴۳/۶۳۴ دبستان، ۹/۲۳۳ دبیرستان، ۹ کالج پزشکی، ۳ کالج مهندسی و ۶ دانشگاه وجود دارد. در این کشور مجموعاً ۲۱۱ روزنامه و نشریه ادواری منتشر می گردد.

موقعیت کتابخانه ها:

* Serwar Hossain, "Documentation Services in Bangladesh An Evaluation".

International forum on Information and Documentation. Vol.7, No.1, 1982, P.26-29

مفهوم کتابداری نوین در بنگلادش تازگی دارد، اما وجود کتابخانه ها در این ناحیه از شبه قاره جنوبی آسیا پدیده تازه‌ای نیست. اولین کتابخانه دانشگاهی (کتابخانه دانشگاه داکا) در سال ۱۸۴۱، تاسیس گردید. این کتابخانه در حال حاضر بزرگترین کتابخانه دانشگاهی کشور بشمار می آید. بعضی از کتابخانه های کالجها از نظر مجموعه بسیار غنی هستند و برخی از کتابخانه های مدارس نمونه و چند جانبی نیز زیر نظر دولت اداره می شوند. یکی از این کتابخانه ها در "داکا" ودو تای دیگر در شهرهای "چیتاگونگ"^۱ و "خولنا"^۲ قرار دارد. از جمله کتابخانه های دیگر بنگلادش، کتابخانه های بخشی یا محلی است (این کتابخانه های عمومی زیر نظر وزارت ورزش و امور فرهنگی اداره می شود). سه کتابخانه نیز متعلق به شورای فرهنگی بریتانیا و یک کتابخانه مربوط به آژانس ارتباطات بین المللی (کتابخانه سابق اداره اطلاعات آمریکا) و بیش از ۱۲۳ کتابخانه عمومی دیگر که از کمک دولت برخوردار بوده و بعضی از آنها دارای واحدهای سیارند، در این کشور فعالیت دارند. همچنین قریب ۱۵۰ کتابخانه تخصصی وابسته به سازمانهای مختلف دولتی، جوامع علمی، موسسات تحقیقاتی، انجمنهای حرفه ای و شرکتهای مطبوعاتی، تجاری و صنعتی نیز وجود دارد که تعداد آنها بسرعت رو به افزایش است. کتابخانه ملی بنگلادش هنوز طرحریزی نشده. یک کتابخانه جدید (کتابخانه ملی پزشکی) در سال ۱۹۷۵، تاسیس گردیده است. تنها مرکز ملی استاد بنگلادش (Bansdoc) از سال ۱۹۶۳ آغاز بکار کرده است. از نظر آموزش کتابداری فقط دانشگاه داکا دوره های آموزشی در سطح فوق لیسانس دارد. انجمنهای کتابداری دوره هایی در سطح لیسانس برگزار می کنند و گواهینامه می دهند. تقریباً تمام کتابخانه ها با مشکلات متعددی از قبیل کمبود جا، کمی بودجه، ناکافی بودن کارکنان آموزش دیده و امکانات بسیار محدود خدماتی مواجهند، تنها چند کتابخانه از مجموعه غنی، اعتبار کافی و کارکنان تعلیم دیده برخوردارند.

ملاحظه زیر نشان می دهد که اگر چه خدمات دکومانتاسیون در بنگلادش رضایتبخش نیست، اما با گذشت زمان روشنفکران، دانشمندان و متخصصان علوم تشنه اطلاعات شده اند و در نتیجه ضرورت تقویت کتابخانه ها و مراکز اسناد بیشتر احساس می گردد. مراکز زیر از مراکز اصلی تدارک خدمات اطلاعاتی در بنگلادش هستند.

مرکز ملی اسناد علمی و فنی بنگلادش:

مرکز ملی اسناد علمی و فنی بنگلادش^۳ (Bansdoc) یک مرکز ملی دکومانتاسیون است که زیر نظر شورای تحقیقات علمی و صنعتی این کشور اداره می شود. این مرکز به همه محققان و کارکنان فنی

1. Chittagong

2. Khulns

³ Bangladesh National Scientific and technical Documentation Center (BANSDOC)

در سطح کشور سرویس می دهد و دستیابی آنان را به آنچه در موضوعات مورد نظرشان در سطح جهانی نوشته می شود، امکان پذیر می سازد. این مرکز در جاده " نیوالفانت " ^۱ در ۵ کیلومتری شهر داکا واقع است. نام (Bansdoc) در واقع از نام (Pansdoc) که در شهر کراچی قرار دارد اقتباس گردیده است. در سال ۱۹۵۵، وزارت آموزش و پرورش پاکستان از یونسکو درخواست کرده که در کار اجرای یک پروژه بمنظور ایجاد یک مرکز ملی اسناد به آنان کمک کند. یونسکو این درخواست را پذیرفت و در ژانویه ۱۹۶۵، یکی از کارشناسان خود بنام آقای ا ال گاردنر^۲ را به پاکستان اعزام داشت، تا بررسیهای خود را پیرامون تاسیس این مرکز، در محل آغاز کند. کارشناس یونسکو گزارش مطلوبی تهیه کرده و توصیه نموده که مرکز ملی اسناد علمی و فنی پاکستان (Pansdoc) برای فراهم آوردن خدمات دکومانتاسیون در جهت صحیح در کشور تاسیس گردد. پنج سال بعد یعنی در سال ۱۹۶۲، یک شاخه از (Pansdoc) در پاکستان شرقی (بنگلادش فعلی) بمنظور برطرف کردن مشکلات فعالیت‌های تحقیقاتی و خدمات دکومانتاسیون در زمینه های علوم، تکنولوژی، تجارت و صنعت تاسیس گردید. از زمان پیدایش بنگلادش در سال ۱۹۷۱، این مرکز بعنوان مرکز ملی دکومانتاسیون بنگلادش و تحت نام (Bansdoc) بکار علم و تکنولوژی را برای مردم این کشور فراهم می آورد. این خدمات هم در سطح ملی است و شامل تهیه مدارک، تهیه کتابشناسی، ترجمه، تکثیر مدارک، خدمات ارتباطی، پاسخگویی به مراجعان، تهیه کتابشناسی از سمپوزیومهای علمی و غیره می شود.

شورای تحقیقات کشاورزی بنگلادش:

شورای تحقیقات بنگلادش^۳ (BARC) سازمان مرکزی تحقیقات کشاورزی کشور است. این شورا که زیر نظر وزارت کشاورزی بنگلادش اداره می شود، کلیه فعالیتهای تحقیقاتی کشاورزی، مؤسسات و سازمانهای مختلف تحقیقاتی از قبیل: مؤسسه تحقیقات برنج بنگلادش^۴، مؤسسه تحقیقات کشاورزی^۵ و دانشگاه کشاورزی و غیره را هماهنگ می کند. کتابخانه شورای تحقیقات کشاورزی بمنظور تقویت خدمات مفید کتابخانه‌ای و دکومانتاسیون این قبیل مؤسسات در سال ۱۹۷۴، تاسیس گردید. این شورا، نیازهای اطلاعاتی محققین و کارشناسان تحقیقات کشاورزی را با انتشار یا اشاعه اطلاعات علمی، فنی و عمومی در زمینه تحقیقات کشاورزی از طریق کتابخانه تامین می کند. اما بعلت کمبود ارز، ناکافی بودن دکومانتالیستهای ماهر، کمبود تجهیزات و غیره؛ کتابخانه در موقعیتی نیست که بتواند خدمات دکومانتاسیون را در زمینه های مربوطه بطور مطلوب ارائه کند. در آوریل ۱۹۷۵ شورا طرح پروژه ای را تحت عنوان کتابخانه با مرکز اسناد به (UNDP)^۶ (برنامه عمران ملل متحد) تسلیم کرد، اما

¹ New Elephant

² Mr. A.L. Cardener

³ Bangladesh Agricultural Research Council (BARC)

⁴ Bangladesh Rice Research Institute

⁵ Agricultural Research Institute

⁶ United Nations Development Programme (UNDP)

این پروژه هنوز هم در (UNDP) تحت بررسی است. شورای تحقیقات کشاورزی بنگلادش بنابه پیشنهاد سازمان خواروبار کشاورزی جهانی، بعنوان مرکز ملی اگریس^۱ و تعیین شده است. شورا در کار تهیه مقالات مختلف برای نشریه (Agriasia) که بوسیله IBA^۲ در فیلیپین منتشر می شود مشارکت دارد. امید می رود که در آینده، شورا بصورت مرکز مهم دکومانتاسیون کشور در زمینه کشاورزی درآید.

کمیسیون انرژی اتمی بنگلادش:

کمیسیون انرژی اتمی بنگلادش (BAEC)^۳ مرکز ملی تحقیقات در زمینه انرژی اتمی است که زیر نظر شورای تحقیقات علمی و صنعتی بنگلادش اداره می شود. اداره مرکزی این کمیسیون در داکاست و "دارای شعباتی نیز در "راج شاهی"^۴، "ميمن سینگ"^۵ و "چیتاگونگ" است. اداره مرکزی کمیسیون انرژی اتمی بنگلادش در داکا کتابخانه سودمندی برای استفاده دانشمندان، محققین و سایر کارکنان این مرکز دارد. این کتابخانه در سال ۱۹۶۵، تاسیس گردید و در حال حاضر خدمات محدودی را بصورت خدمات کتابشناسی، خدمات اطلاعاتی، تهیه فتوکپی و غیره برای مراجعان تهیه و تدارک می بیند. اگر چه در این کتابخانه بخش دکومانتاسیون بطور مستقل وجود ندارد و مسئولی نیز برای آن در نظر گرفته نشده است، اما کتابدار، خدمات دکومانتاسیون را هم ارائه می دهد. خدمات دکومانتاسیون کتابخانه کمیسیون انرژی اتمی بنگلادش را می توان بشرح زیر خلاصه کرد:

(۱) خدمات کتابشناسی: کتابخانه کتابشناسیهای مورد نیاز دانشمندان را بر اساس سفارش و دریافت حق الزحمه تهیه می کند.

(۲) خدمات اطلاعاتی: کتابخانه خدمات اطلاعاتی مختلف، شامل اطلاعات خاص و عمومی در موضوعات علمی را جهت استفاده کنندگان و بویژه برای دانشمندان و محققین که در مرکز کار می کنند فراهم می کند.

(۳) خدمات فتوکپی: کتابخانه بر اساس درخواست نسخه های فتوکپی و زیراکس برای پژوهندگان و سایر استفاده کنندگان تهیه می کند.

کتابخانه دو نشریه سالانه تحت عنوانهای "علوم هسته ای و کاربرد آن"^۶ و "گزارش علمی سالانه"^۷ برای آگاهی دانشمندان و محققان منتشر می نماید.

^۱ Information system for the Agricultural Science and technology

^۲ Agricultural Information Bank for Asia

^۳ Bangladesh Atomic Energy Commission (BAEC)

^۴ Rajshahi

^۵ Mymensingh

^۶ Nuclear science and Application

^۷ The Annual scientific Report

موسسه ملی اداره امور عمومی:

کتابخانه موسسه ملی اداره امور عمومی (NIPA)^۱ در ساختمان نیپا در محوطه دانشگاهی "نیلخت"^۲ در ۲ کیلومتری داکا قرار دارد. این کتابخانه در سال ۱۹۶۱، بمنظور حمایت از کارآموزان و کمک به آنها تاسیس گردیده است. کتابخانه فاقد متخصص دکومانتاسیون است و خدمات دکومانتاسیون در کنار خدمات کلی کتابخانه و زیر نظر کتابدار ارائه می شود. مهمترین خدمات این کتابخانه بشرح زیر است:

(۱) خدمات آگاهی رسانی جاری:^۳ این خدمات شامل تهیه و توزیع لیست انتشارات دریافتی (تازه‌های کتابخانه) میشود

(۲) جستجوی اطلاعات گذشته نگر:^۴ از جمله خدمات دیگری است که بوسیله کتابخانه ارائه می شود.

(۳) تهیه کتابشناسی: کتابخانه براساس درخواست، کتابشناسیهایی به زبان انگلیسی برای متقاضیان در زمینه تخصصی مورد نظر تهیه می کند.

(۴) خدمات تکثیر و نسخه برداری: این خدمات شامل تهیه فتوکپی، روبرداری، چاپ نشریات، خدمات میکروفورم خوانی و غیره می شود.

بانک بنگلادش :

بانک بنگلادش که بانک مرکزی کشور است^۵ دارای یک کتابخانه غنی است که در اداره مرکزی آن در منطقه تجاری موتیج هیل^۶ داکا واقع شده است. کتابخانه همکاری مستمری با بانک بین المللی توسعه و ترمیم^۷ (IBRD) دارد. کتابخانه بانک مرکزی بنگلادش دارای یک بخش دکومانتاسیون، یک متخصص دکومانتاسیون و یک کمک دکومانتالیست است.

خدمات کتابخانه بانک مرکزی بنگلادش عبارت است از:

خدمات آگاهی رسانی جاری، جستجوی اطلاعات گذشته نگر، تهیه کتابشناسیهای موضوعی، خدمات نسخه برداری، نمایه سازی مقالات روزنامه ها و ادواریها و نگهداری فایل بریده جراید درباره ۱۳۲ مطلب کتابخانه بطور دائم به کامپیوترهایی که در بانک مستقر شده است دسترسی دارد. بطور کلی خدمات دکومانتاسیون در کتابخانه بانک مرکزی بصورت روزآمدی سازمان داده شده است. انتظار می رود که این خدمات در آینده نزدیکی افزایش یابد و زمانی برسد که بخش دکومانتاسیون این کتابخانه به یک بخش جداگانه تبدیل گردد.

¹ National Institute of Public Administration

² Nilkhet

³ Current Awareness services

⁴ Retrospective Information search

⁵ Bangladesh Central Bank

⁶ Motijheel Comercial Area

⁷ International Bank for Reconstruction and Development (IBRA)

موسسه مطالعه توسعه بنگلادش:

موسسه مطالعات توسعه بنگلادش (BIDS)¹ یک مرکز آموزشی و پژوهشی بویژه برای خدمات توسعه کشور است. در این مرکز، یک کتابخانه با ارزش و یک بخش دکومانتاسیون وجود دارد که سرپرستی آن بعهده یک متخصص ارشد دکومانتاسیون است. بخش دکومانتاسیون دارای تعدادی متخصص دکومانتاسیون و کارمند می باشد. این بخش خدمات لازم را برای کلیه متخصصان موسسه از جمله اقتصاددانان، جمعیت شناسان، مشاوران خارجی، مشاورین تحقیقاتی، گروههای تحقیق، بورسیه های مخصوص و غیره تهیه می بیند. میزان پاسخگویی به درخواستهای روزانه مراجعین رضایتبخش است. کتابخانه (BIDS) خدمات مختلف کتابشناسی، آگاهی رسانی جاری، نمایه سازی، اشاعه اطلاعات گزیده (SDI) و خدمات ترجمه را انجام می دهد و تقاضا برای اینگونه خدمات مرتباً رو به افزایش است.

کتابخانه دانشگاه داکا:

کتابخانه دانشگاه داکا که بزرگترین کتابخانه بنگلادش است، خصوصیت یک کتابخانه دانشگاهی را دارد. این کتابخانه قبل از پیدایش کشور بنگلادش فعالیتهایی را در زمینه خدمات دکومانتاسیون آغاز کرده است، اما هنوز هم فاقد بخش دکومانتاسیون است و فقط دارای بخشی برای تکثیر و نسخه برداری است. هیچ متخصص دکومانتاسیون یا کمک دکومانتالیستی را در اختیار ندارد و تنها دارای یک متخصص نسخه برداری است. اگرچه قبلاً پیشنهاد شده بود که پستهای سازمانی برای رئیس و معاون بخش دکومانتاسیون در نظر گرفته شود، اما انجام این پیشنهاد تاکنون به تعویق افتاده است. بخش نسخه برداری که با ماشینهای مدرن مجهز است، خدمات عکسبرداری، تولید میکروفیلم، چاپ میکروفیلم و خدمات سمعی و بصری را تهیه و تدارک می بیند.

دفتر اطلاعات و آمار آموزشی بنگلادش:²

این دفتر سازمان جدید التاسیسی است که بعنوان مرکز ملی اسناد و مرکز گردآوری و پخش اطلاعات³ در زمینه آموزش و پرورش فعالیت دارد.

مرکز اسناد و کتابخانه ملی پزشکی:⁴

¹ Bangladesh Institute of Development Studies

² Bangladesh Bureau of Educational Information and statistics

³ Clearing-house

⁴ National Medical Library and Documentation Center

مرکز اسناد و کتابخانه ملی پزشکی بنگلادش در سال ۱۹۷۴، تاسیس گردید. این مرکز نقش مهمی در زمینه ارائه خدمات بهداشتی ایفا می کند و خدمات خود را به پزشکان و متخصصان رشته های وابسته به پزشکی که بطور مستقیم یا غیرمستقیم به کار آموزش و پژوهش و مراقبتهای بهداشتی اشتغال دارند ارائه می کند. مسائل و مشکلات دکومانتاسیون:

عمده ترین مشکلات دکومانتاسیون در بنگلادش عبارتند از:

۱. عدم آگاهی سیاستگذاران از اهمیت دکومانتاسیون
۲. ناکافی بودن مواد و منابع اطلاعاتی مانند کتب، نشریات ادواری و غیره.
۳. ناکافی بودن وسایل و تجهیزات تکثیر و نسخه برداری.
۴. کمبود نیروی انسانی آموزش دیده و نارسا بودن امکان تربیتی
۵. در حداقل قرار داشتن وضعیت شغلی کارکنان خدمات اطلاعاتی
۶. محدودیت اعتبارات مالی.
۷. ناکافی بودن تعداد کتابخانه ها و مراکز اسناد.
۸. ناکافی بودن علاقه استفاده کنندگان خدمات دکومانتاسیون.

با توجه به موارد فوق، می توان گفت خدمات دکومانتاسیون به این دلیل نتوانسته است در مقام پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی کشور بطور رضایتبخشی عمل کند که برنامه ریزان آگاهی کافی درباره خدمات دکومانتاسیون ندارند و به تبع آن، هنگام تنظیم برنامه های دولت توجه کمتری به این امر مبذول می دارند. بنابراین، لازم است که سیاستگذاران را نسبت به اهمیت مساله آگاه ساخت. برای تفهیم بیشتر و معرفی خدمات اطلاع رسانی و نتایج مطلوبی که از آن بدست خواهد آمد، لازم است که کار گردآوری و گردش مواد و مدارک مختلف نظیر کتاب، مجله، پروانه های ثبت اختراع و گزارشها بقدر کافی افزایش یابد. امکانات تربیت نیروی انسانی چه در داخل و چه در خارج کشور فراهم گردد. شرایط شغلی کارکنان خدمات اطلاعاتی بهبود یابد، زیرا در حال حاضر بعلت وجود شرایط شغلی نامطلوب و حداقل دستمزد، افراد واجد شرایط با بی میلی به این حرفه روی می آورند. باید اعتبارات مالی کافی به مراکز اسناد اختصاص داده شود، زیرا بودجه کافی لازمه هر برنامه توسعه است.

پیشنهادات:

- ۱) شبکه اطلاع رسانی بویژه در زمینه علوم انسانی و علوم اجتماعی تقویت شود.
- ۲) منزلت اجتماعی و موقعیت شغلی دکومانتالیستها در جامعه افزایش یابد.
- ۳) مردم از اهمیت خدمات اطلاع رسانی آگاه شوند.
- ۴) امکانات تربیتی و آموزشی بنحوی تدارک دیده شود که دکومانتالیستها را با تکنیکهای مختلف کار از جمله کاربرد تکنولوژی در خدمات دکومانتاسیون آشنا سازد. به دانشجویان درک و آگاهی لازم در مورد

اهمیت و نقش حیاتی مدارک بعنوان خوراک اصلی همه فعالیتهای توسعه و نیز مهارتهای لازم در طرح‌ریزی، راه‌اندازی و اداره نظام دکومانتاسیون در زمینه مختلف را بدهد.

نتایج:

بنگلادش کشوری است در حال توسعه، کتابخانه‌ها و مراکز اسناد این کشور اگر چه از نظر محتوی و مدیریت ضعیفند، اما به لحاظ از خود گذشتگی مردمش، آینده‌درخشانی را برای آنها می‌توان پیش‌بینی کرد. کتابداران و دکومانتالیست‌ها با منابع بسیار محدود به حل مشکلات دکومانتاسیون پرداخته‌اند. علی‌رغم بسیاری از موانع، آنان (دکومانتالیست‌ها) تلاش کرده‌اند که خدمات کتابخانه‌ها و مراکز اسناد را گسترش دهند. دیری نخواهد پائید که بنگلادش بتواند بر مشکلات خود در زمینه دکومانتاسیون فائق آید.